Rodica DEACONESCU

Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu, Facultatea de Ştiinţe Politice, Relaţii Internaţionale şi Studii Europene
"Lucian Blaga" University Sibiu, Faculty of Political Sciences, International Relations and European Studies

Aspecte privitoare la Războiul rece, în perioada deceniului al şaptelea al secolului trecut

Aspects regarding the Cold War during the seventh dcade of the past century

The author presents us a couple of articles regarding some moments from the international relations of the 17th century that she considers to be extremly suggestive for that period. The relations between USA and USSR, as well as the confrontation regarding the problem of the administrative and political separated Germany, are some of the major crises of the Cold War, together with the arms race and the evolution of the tensions between the greatest powers of the world.

Keywords: Cold War, bipolar system, international relations in the 7th and 8th decades of the 20th century, arms race, Stalin, Khrushchev, Kennedy, Nixon.

Institution's address: str. Calea Dumbrăvii, nr.34, , Sibiu, România,
tel: +40-(269) 42.21.69, fax: +40-(269) 42.21.69, e-mail: sprise@ulbsibiu.ro

Personal e-mail: *r_deaconescu@yahoo.com*

După primii 15 ani postbelici de îngheţare a comunicării de orice fel, relaţiile dintre România socialistă şi SUA au luat un curs favorabil, cu ocazia încheierii acordurilor financiare din anul 1960, prin care au fost lichidate aproape toate problemele de această natură, aflate în suspensie în perioada postbelică. Raporturile bilaterale au continuat în anii următori, inclusiv cu tratativele de la Washington, dintre delegaţiile guvernamentale ale celor două ţări, desfăşurate în lunile mai-iunie 1964. În literatura de specialitate s-a apreciat cu temei că aceste tratative accentuau tendinţa regimului de la Bucureşti spre o atitudine de distanţare faţă de Moscova, România nedorind însă, în nici un fel, părăsirea sistemului socialist. Încheierea tratativelor din capitala SUA a creat premise pentru dezvoltarea relaţiilor bilaterale româno-americane, concretizate prin schimburi de vizite oficiale şi neoficiale, intensificarea schimburilor reciproce în domeniul cultural-ştiinţific şi prin începerea negocierilor pentru încheierea de acorduri sau convenţii bilaterale.

Pentru a înţelege relaţiile româno-americane din perioada analizată trebuie automat să ne raportăm la două aspecte şi anume: relaţiile dintre Bucureşti şi Washington şi relaţiile dintre Bucureşti şi Moscova. Perioada Războiului rece nu a dus la anihilarea tuturor legăturilor între state aparţinând unor sisteme politice, militare şi economice antagonice. Ce anume a determinat regimul de la Bucureşti să treacă peste barierele stabilite după cel de-al doilea război mondial, care sunt motivaţiile sale, ce anume obţine SUA din această apropiere, care sunt direcţiile în politica externă preluate de la Gheorghe Gheorghiu-Dej şi continuate de Ceauşescu, cum sunt percepute în exterior încercările regimului de la Bucureşti de a se distanţa de URSS, cum se modifică percepţia Occidentului asupra conducătorului român şi care sunt factorii care determină această schimbare de optică? - sunt doar unele dintre întrebările pe care le ridică relaţiile româno-americane în aceşti ani. Nu trebuie ignorat faptul că ne referim la o perioadă în care liniile de demarcaţie între cele două blocuri erau clar trasate şi orice deviaţie de la linia politică impusă de superputerea dominantă putea să aibă consecinţe importante, în ambele sfere de influenţă. Evident, România a trebuit să ţină mereu seama de URSS.

Marele paradox al perioadei Ceauşescu îl reprezintă contrastul dintre administrarea contestată a treburilor interne ale României şi modul în care a dus ea politica externă. La

începutul anilor ’70, Ceauşescu mai beneficia încă de aplauzele şi respectul pe care comunitatea internaţională i le acordase în august 1968, iar el le-a exploatat la maximum. Faptul că România era considerată folositoare din punct de vedere politic, ca un ghimpe în coasta Uniunii Sovietice, a determinat Occidentul să-i facă curte din ce în ce mai mult lui Ceauşescu, exemplul cel mai edificator fiind vizita preşedintelui Nixon, în august 1969. Deziluzia faţă de politica internă a apărut la începutul anilor ’70 datorată unei serii întregi de elemente, între care eşecului economic şi cultului personalităţii. Târziu, în deceniul al nouălea, Occidentul s-a dezis de Ceauşescu şi de politica sa.

Politica externă a României trebuie privită în condiţiile în care viaţa comunităţii internaţionale era dominată de un bipolarism în care SUA şi Uniunea Sovietică; din mari puteri au devenit superputeri, ele acţionând în funcţie de răspunderile conferite de supremaţia lor militară, ca şi de interesele lor globale.

În urma marilor conferinţe de război ale Aliaţilor de la Teheran, Yalta şi Potsdam, desfăşurate independent de pacea cu Germania şi Japonia, a luat naştere o ordine postbelică, care nu anticipa încă Războiul rece dintre Est şi Vest. O problemă fundamentală a Războiului rece a fost lupta în jurul Germaniei divizate, al cărei potenţial economic şi a cărei poziţie în centrul continentului au devenit tot mai importante. Cele două state germane se vor dezvolta separat şi într-o manieră diferită[1].

Războiul rece nu a fost un episod cu un început şi un sfârşit şi cu atât mai puţin un război în sensul larg al termenului, cu toate că ostilitatea a fost o componentă intrinsecă a sa. Războiul rece nu s-a purtat în primul rând pentru teritorii sau graniţe. Ostilitatea se instalase înainte ca al doilea război mondial să se fi încheiat şi era centrată pe chestiunea ideologică, pe dorinţa ambelor tabere de a domina întreaga lume. Locul unde confruntarea a fost cea mai acerbă a fost Germania, iar în cazul blocadei Berlinului din anii 1948-1949, scena unei abordări extrem de apropiate de confruntarea deschisă[2].

În paralel cu Războiul Rece, decolonizarea va da naştere unui proces rapid de descompunere a imperiilor coloniale europene de peste mări. Epuizate de două războaie mondiale, Puterile coloniale nu au mai putut să îşi menţină autoritatea în teritoriile pe care le posedau peste mări, acestea avansând treptat, fie cu forţa, fie prin înţelegere, către afirmarea autonomiei interne. Această autonomie s-a constituit în majoritatea cazurilor în etapă intermediară pentru atingerea unei independenţe depline. Independenţa Indiei a avut valoarea unui semnal în regiunea Asiei şi a Africii, însă deja către sfârşitul celui de al doilea război mondial lumea arabă a intrat într-un proces de emancipare naţională, proces marcat însă de fragmentare politică. Liga arabă, condusă la început de Egipt ar fi trebuit să creeze un minim de integrare politică. Corespunzător acestei orientări panarabe, Mişcarea de nealiniere, iniţiată de India, Indonezia, Egipt şi Iugoslavia va încerca să creeze, în 1955, o alternativă.

După emanciparea naţională a Africii negre, marcată de cucerirea independenţei de către Sudan şi Ghana, schimbarea a adus cu sine şi prăbuşirea sistemului sud-african de apartheid. Tensiunile Est-Vest şi decolonizarea se vor întrepătrunde şi potenţa, în ciuda eforturilor Mişcării de nealiniere de a se plasa ca amortizor al acestora: războiul din Vietnam, conflictul din Orientul Apropiat etc. În general, toate războaiele de eliberare de sub dominaţia colonială s-au desfăşurat în câmpul tensionat dintre Est şi Vest. Victoria revoluţiei cubaneze conduse de Fidel Castro a avut urmări complicate: izolarea Americii Latine de către SUA şi radicalizarea regimului au dus la ralierea Cubei la URSS, în timp ce criza rachetelor, care a avut loc în Cuba în 1962, a îndepărtat şi mai mult Estul de Vest. Emigrarea multor cubanezi în SUA şi intervenţia trupelor cubaneze în Africa (Angola, Mozambic, Etiopia), pe de o parte, şi o evidentă dezvoltare internă şi internaţională a Cubei, comparativ cu perioada Batista, pe de altă parte, au rezultat din influenţa rusă şi au constituit elementele de contrast[3].

În interiorul lagărului sovietic nemulţumirile faţă de politica URSS au determinat în cadrul democraţiilor populare o serie de crize. Detonatorul primei crize l-a constituit problema iugoslavă. Ruptura dintre Iugoslavia lui Tito şi Uniunea Sovietică a devenit evidentă la 1 iulie 1948. Ea se explică prin opoziţia dintre naţionalismul iugoslav şi voinţa de dominaţie a lui Stalin, ajunsă la apogeu în momentul în care Tito a vrut să organizeze sub conducerea sa o federaţie balcanică. Stalin n-a putut suporta această idee a unui subansamblu de ţări socialiste, ce scăpa parţial de sub autoritatea sa. După ce a utilizat toate mijloacele de presiune de care dispunea, în afara agresiunii directe, Stalin a trebuit să se resemneze şi să admită disidenţa iugoslavă, dar a decis ca aceasta să nu se mai repete şi în alte părţi. În toate democraţiile populare au fost organizate procese împotriva conducătorilor comunişti bănuiţi de deviaţie titoistă[4].

Moartea lui Stalin în martie 1953 a reprezentat

probabil punctul de plecare al unei oarecare detensionări a relaţiilor Est-Vest. Noii lideri de la Kremlin, Malenkov, Bulganin şi Hruşciov au dorit să-şi îmbunătăţească relaţiile cu Occidentul. Destinderea, coexistenţa paşnică şi dezgheţul au fost expresii folosite pentru a descrie perioadele când relaţiile păreau mai puţin glaciale. Ele reflectau iniţiativele de a face cele două părţi să accepte măsuri care să prevină ceea ce nici una nu dorea: un război pe scară largă în Europa[5]. Motivele din spatele acestei dorinţe ar putea fi legate şi de faptul că, în august 1953, sovieticii au ajuns să deţină bomba cu hidrogen, producându-se astfel un echilibru, cel puţin aparent, din perspectiva tehnologiei militare. Altfel spus, începea să se manifeste principiul descurajării nucleare: părea de neconceput ca cineva să aibă curajul să utilizeze armamentul atomic.

În elaborarea politicii externe sovietice, evoluţia raporturilor cu ţările capitaliste deţinea locul principal. Relaţia cu Vestul era urmărită prin prisma principiilor stabilite încă de la Congresul al XX-lea al PCUS, din februarie 1956: coexistenţa paşnică, respingerea ideii inevitabilităţii unui nou război mondial, întrecerea capitalismului pe cale paşnică[6]. Nikita Hruşciov şi-a explicat noua politică într-un discurs faimos din februarie 1956, în care l-a criticat pe Stalin şi a spus că o coexistenţă paşnică cu Occidentul nu era numai posibilă, dar şi vitală: „există numai două căi - sau coexistenţă paşnică, sau cel mai distructiv război din istorie. Nu există o a treia cale". Asta nu însemna că Hruşciov renunţase la ideea unei lumi dominate de comunişti; aceasta urma să vină, însă se va realiza atunci când puterile occidentale vor aprecia superioritatea sistemului economic sovietic şi nu atunci când vor fi înfrânte în război. În acelaşi fel, Hruşciov spera să câştige statele neutre de partea comunismului prin intermediul asistenţei economice furnizate.

După moartea lui Stalin s-a înregistrat o anumită relaxare internă, o tendinţă de reformare a sistemului totalitar. Pe această linie se înscriu *Raportul* lui Hruşciov la Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, mişcarea din Polonia şi mai ales cea din Ungaria, toate în 1956. În *Raportul* său, Hruşciov critica politica culturală a lui Stalin, dogmatismul şi dictatul ideologic[7]. Raportul realiza în linii mari tabloul unui Stalin bolnăvicios de bănuitor, care profitase de puterea sa nelimitată pentru a-i anihila pe oameni moral şi fizic. Avea să urmeze lista deportărilor masive la care procedase afectând naţionalităţi întregi, o evocare a climatului în care se trăia în anturajul său în ultimii ani de existenţă[8]. La rândul său, conducerea Partidului Comunist Român a reuşit să obţină retragerea trupelor sovietice din România (1958)[9]. În anii '60 a avut loc o diversificare a opţiunilor, în limitele regimului socialist totalitar, alături de conduceri foarte obediente (ca acelea din Bulgaria şi R.D.G.), manifestându-se tendinţe centrifuge faţă de Uniunea Sovietică. Pe această linie se înscriu *Declaraţia* din aprilie 1964 adoptată de Partidul Muncitoresc Român şi acţiunile Partidului Comunist din Cehoslovacia de a instaura un socialism cu faţă umană, după 1965 şi până la invazia din 1968. În timp ce acţiunea românească a avut un anumit succes, „Primăvara de la Praga" a fost înăbuşită de trupele Tratatului de la Varşovia - mai puţin ale României, care a condamnat această intervenţie[10]. Atâta timp cât Stalin a fost prezent, nemulţumirea, înăbuşită de o mână de fier, n-a avut posibilitatea să se manifeste, dar, imediat după moartea sa o adevărată insurecţie izbucnea la Berlin şi în principalele oraşe ale Germaniei de Est, reprimată de trupele sovietice. După *Raportul* lui Nikita Hruşciov, care facea lumină în privinţa adevăratului chip al lui Stalin, tulburările au cuprins Polonia şi Ungaria[11].

Cea de-a doua criză a democraţiilor populare a fost mult mai prelungită în timp şi a avut o semnificaţie mai puţin omogenă. În 1961, Albania s-a situat de partea Chinei în conflictul sovieto-chinez şi a rupt relaţiile cu URSS. În 1964, conducătorii români au refuzat *Planul Valev*, de împărţire a activităţilor stabilit de Hruşciov, ce condamna România să devină o ţară eminamente agrară, dezvoltând o critică cu caracter naţional ce afirma independenţa României în raport cu URSS. Cu toate acestea, evenimentele cele mai spectaculoase au avut loc în Cehoslovacia în 1968. O puternică mişcare de eliberare s-a afirmat chiar în interiorul Partidului Comunist Cehoslovac – „Primăvara de la Praga". Ca să îi pună capăt, trupe ale Uniunii Sovietice şi a încă patru dintre aliaţi din Pactul de la Varşovia - R.D.G., Polonia, Ungaria, Bulgaria – au invadat Cehoslovacia, pe care au ocupat-o militar. Ele puseseră astfel în aplicare teoria suveranităţii limitate definită de Brejnev[12].

Cea de a treia mare criză a democraţiilor populare a debutat în Polonia. Gravitatea situaţiei economice, nivelul scăzut al salariilor, locul important ocupat de Biserica Catolică, pe care partidul comunist se dovedise neputincios să o reducă la tăcere, creau aici o situaţie specială, iar tulburările au continuat fără întrerupere. Schimbările din Polonia n-au fost posibile decât ca urmare a transformărilor petrecute în URSS. Când după moartea lui Brejnev, în 1982, apoi după dispariţia lui Andropov, în 1984, şi Cernenko, în

1985, Mihail Gorbaciov a devenit secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, nimeni nu se îndoia că el avea să fie omul schimbărilor. Convins că URSS va pieri dacă nu va fi reformată, el s-a angajat pe calea restructurării economice, a transparenţei şi a democratizării, ceea ce, odată cu trecerea anilor, apare ca o refacere structurală tot mai evidentă a întregii organizări a URSS[13].

Destinderea s-a manifestat în mai multe feluri. Spre exemplu, în anul 1955, ruşii s-au declarat de acord să renunţe la bazele lor militare din Finlanda, Bulganin întâlnindu-se la Geneva cu preşedintele american Dwight Eisenhower, iar în decembrie acelaşi an, sovieticii nu au mai blocat prin veto admiterea în Organizaţia Naţiunilor Unite a 16 noi state. Divergenţele sovieto-iugoslave au fost puse în surdină, iar Hruşciov l-a vizitat chiar pe Tito. Cominformul a fost abandonat, acordându-se o mai mare libertate statelor-satelit (aprilie 1956). Evenimentul cel mai sugestiv în privinţa destinderii internaţionale l-a reprezentat realizarea unei înţelegeri în privinţa Austriei, prin semnarea, în mai 1955, a *Tratatului de Stat Austriac*[14]. O cauză probabilă a acestei schimbări de atitudine a fost teama rusească cu privire la o posibilă unire între R.F.G. şi zonele occidentale de ocupaţie din Austria. În conformitate cu tratatul, toate trupele străine au fost retrase, iar Austria a devenit independentă în cadrul frontierelor ei din 1937. Nu-i era permis să se unească cu Germania, forţele ei armate erau strict limitate, ea urmând să rămână neutră în cazul oricărui conflict. În acelaşi timp, nu se putea alătura nici unei organizaţii de natură politico-militară sau economică aparţinând vreunuia din cele două blocuri adverse.

Cu toate acestea, în realitate, destinderea a fost doar parţială şi a durat doar până la criza rachetelor din Cuba (1962). Politica lui Hruşciov era un amestec curios pe care liderii occidentali l-au considerat uneori greu de înţeles. Pe lângă mişcările conciliante descrise mai sus, liderul de la Moscova răspundea cu promptitudine la orice îi părea o ameninţare externă pentru blocul comunist şi nu era dispus să relaxeze dominaţia de ansamblu asupra sateliţilor Uniunii Sovietice, aşa cum au descoperit maghiarii în 1956.

Dwight D. Einsehower

Nikita Hruşciov

În anul 1955, a fost semnat *Pactul de la Varşovia* între Uniunea Sovietică şi statele din Europa răsăriteană din zona ei de influenţă, la scurt timp după admiterea R.F.G.-ului în NATO. *Pactul* era un tratat declarat defensiv, dar a fost prezentat şi perceput în Occident drept o iniţiativă agresivă. Ruşii au continuat să fabrice armament nuclear, până în anul 1957, ei testând rachetele balistice intercontinentale şi lansând în spaţiu primul satelit, Sputnik 1, operaţiuni ce au stârnit anxietăţi în Occident. Situaţia de la Berlin a determinat o recrudescenţă a tensiunii est-vest. În anul 1958, Hruşciov a anunţat că URSS nu mai recunoaşte drepturile puterilor occidentale asupra Berlinului de Vest, însă americanii au anunţat că nu sunt dispuşi să cedeze. În anul 1961, Hruşciov a sugerat din nou, de această dată noului preşedinte John Fitzgerald Kennedy, că Occidentul ar trebui să se retragă din Berlin. Comuniştii erau profund deranjaţi de numărul mare de refugiaţi care fugeau din R.D.G. în Berlinul de Vest – cam 200.000 pe an, adică aproximativ 3 milioane în perioada 1945-1960. Deoarece Kennedy a refuzat, în august 1961 a fost ridicat aşa-numitul „Zid al Berlinului" ce-i izola nu atât pe vest-berlinezi, cât mai ales pe germanii din R.D.G. de conaţionalii lor şi de lumea occidentală[15]. Până în anii '70, această înţelegere tacită de a trata Războiul rece ca pe o pace rece a funcţionat foarte bine. URSS a ştiut că apelurile SUA din anul 1953, de respingere a comunismului, erau numai o propagandă radiofonică, fiindcă, în fapt, li s-a permis tancurilor sovietice să restabilească controlul comunist împotriva unei revolte serioase a clasei muncitoare din Germania de Est. Din acel moment, aşa cum a confirmat şi revoluţia din Ungaria din 1956, Occidentul se va ţine departe de zona de influenţă sovietică[16]. URSS a folosit forţa pentru a suprima protestele din Ungaria, iar speranţele ivite intermitent la orizont la mijlocul şi finalul anilor '50 s-au îndepărtat şi mai mult, mai întâi din cauza eşecului Conferinţei din 1960, determinată de descoperirea activităţii americane de spionaj asupra teritoriului sovietic prin intermediul avioanelor U-2, apoi în urma întâlnirii fără efect dintre Hruşciov şi proaspăt alesul preşedinte american John F. Kennedy, din cauza deciziei lui Hruşciov de a ridica un zid în jurul Berlinului pentru a-i opri pe est-germani să emigreze în Occident, şi mai ales din cauza tentativei lui Hruşciov de a instala rachete nucleare în Cuba. Semnele schimbării în chestiuni economice, din perioada când A.N. Kosîghin era prim-ministru, au dispărut. Tratatul din anul 1963, de interzicere parţială a testelor nucleare, şi tratatul de neproliferare a armelor nucleare, pe care superputerile nu l-au pus niciodată în practică (în ceea ce le privea), au fost modeste raze de speranţă, dacă le comparăm cu extinderea puterii navale sovietice în întreaga lume, în acelaşi deceniu. În anii '70, URSS a trimis forţe numeroase în Etiopia şi a invadat Afganistanul la un interval de doar trei ani (1977, 1979). Această evoluţie a evenimentelor părea să justifice ideile pesimiştilor occidentali care susţineau că o schimbare substanţială în URSS era, în esenţă, imposibilă[17].

Deşi aspectul cel mai vizibil al Războiului rece a fost confruntarea militară şi o cursă a înarmărilor nucleare, nu acesta a fost impactul său major. Puterile nucleare s-au angajat în trei războaie importante, dar nu una împotriva celeilalte. Zguduite de victoria comunismului în China, SUA şi aliaţii săi au intervenit în Coreea în 1950 pentru a împiedica regimul comunist din nordul ţării divizate de mai marii lumii să se răspândească şi în sud. Acelaşi lucru l-au făcut, şi cu un scop similar, şi în Vietnam. URSS s-a retras din Afganistan abia în 1988.

Mult mai vizibile au fost consecinţele politice ale Războiului rece. Aproape imediat, acesta a polarizat lumea controlată de superputeri în două tabere strict delimitate. Guvernele de unitate naţională antifascistă care scoseseră întreaga Europă din război, cu excepţia celor trei state beligerante principale: URSS, SUA, Marea Britanie, s-au scindat în regimuri omogene pro- sau anti-comuniste în anii 1947-1948. În Occident, comuniştii au dispărut din guverne pentru a deveni nişte permanent marginalizaţi politici. URSS, la rândul ei a eliminat pe necomunişti din democraţiile populare denumite apoi dictaturi ale proletariatului, adică ale partidelor comuniste[18].

Pe la începutul anilor '60, Războiul rece a lăsat impresia că tinde spre o stare mai sănătoasă. Anii periculoşi dintre 1947 şi evenimentele dramatice din războiul din Coreea trecuseră fără a provoca o explozie mondială. La fel s-a întâmplat şi cu seismele ce au zguduit URSS după moartea lui Stalin. Zidul Berlinului a închis ultima frontieră încă nedefinită dintre Europa de Est şi cea Occidentală. SUA s-au împăcat cu o Cubă comunistă în vecinătatea lor. Micile flăcări ale războiul de eliberare naţională aprinse de revoluţia cubaneză în America Latină şi de valul de decolonizare în Africa nu păreau să se transforme în incendii semnificative, ci mai degrabă să se stingă. Anii '60 şi începutul anilor '70 au fost martorii unor măsuri importante de control şi limitare a armamentelor nucleare: tratate de interzicere a testelor, încercări de stopare a proliferării nucleare, un Tratat de Limitare a

Armelor Strategice între SUA şi URSS, ba chiar şi unele înţelegeri cu privire la rachetele anti-balistice ale fiecărei părţi. Şi ceea ce era încă şi mai important, comerţul dintre SUA şi URSS a început să înflorească în anii '60[19].

Criza rachetelor din 1962 a fost cel mai tensionat incident din întregul Război rece. Criza s-a produs atunci când preşedintele Kennedy a solicitat retragerea rachetelor ruseşti din Cuba, deci de la mai puţin de 200 de kilometri de coasta americană. Cele două superputeri păreau a se afla în pragul unui război nuclear, dar Hruşciov a fost în cele din urmă de acord să renunţe la rachetele nucleare din Cuba. Criza a avut rezultate importante, mai ales din perspectiva faptului că lumea a înţeles enormitatea a ceea ce s-ar fi putut întâmpla. Drept urmare, s-a produs o anumită reducere a tensiunii internaţionale, concretizată în instalarea unei legături telefonice directe între Moscova şi Washington şi, în semnarea, în iulie 1963, a unui tratat sovieto-americano-britanic de interdicţie a desfăşurării testelor nucleare în altă parte decât în subteran. (Va urma)

Bibliografie

1. Calafeteanu, Ioan, Cristian Popişteanu, *Politica externă a României. Dicţionar cronologic/ Romania's Foreign Policy. Chronological dictionary*, Bucureşti, 1986.

2. Calvocoressi, Peter, *Europa de la Bismark la Gorbaciov/ Europa from Bismark to Gorbachev*, Iaşi, 2003.

3. Carpentier, Jean, François Lebrun, *Istoria Europei/ The History of Europe*, Bucureşti, 2006.

4. Cătănuş, Dan, *Divergenţele româno-sovietice din CAER şi consecinţele lor asupra politicii externe a României/ Romanian-Soviet divergences within the Council for Mutual Economic Assistence and their consequences on Romania's Foreign Policy 1962-19631962-1963*, în *Arhivele Totalitarismului*, An XIII, nr. 48-49, 3-4/2005

5. Fontaine, André, *Istoria Războiului Rece/ The History of the Cold War*, vol. III, Bucureşti, 1993.

6. Geiss, Imanuel, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000/ A world's history from prehistory until 2000*, Bucureşti, 2002.

7. Hobsbawm, Eric, *Secolul extremelor/ The century of the extremes*, Bucureşti, 1994.

8. Parish, Thomas, *Enciclopedia Războiului Rece/ Encyclopaedia of the Cold War*, Bucureşti, 2002.

9. Scurtu, Ioan, *România. Retragerea trupelor sovietice – 1958/ Romania. The Soviet troups withdrawal – 1958*, Bucureşti, 1996.

9. Scurtu, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)/ The history of the Romanians in the 20th century (1918-1948)*, Bucureşti, 1999.

10. Ţugui, Pavel, *1956: CC al PMR discută „Raportul secret" a lui Hruşciov/* , în *Dosarele Istoriei*, An VIII, nr. 5(81), 2003.

11. Urwin, Derek, *Dicţionar de Istorie şi Politică Europeană (1945-1995)/ Dictionary of European History and Poltics (1945-1995)*, Iaşi, 2000.

Note:

1. Imanuel Geiss, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000*, Bucureşti, 2002, p. 501.
2. Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismark la Gorbaciov*, Iaşi, 2003, p. 99.
3. Imanuel Geiss, *op. cit.*, p. 502.
4. Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei*, Bucureşti, 2006, p. 372.
5. Derek Urwin, *Dicţionar de Istorie şi Politică Europeană (1945-1995)*, Iaşi, 2000, p. 458.
6. Dan Cătănuş, *Divergenţele româno-sovietice din CAER şi consecinţele lor asupra politicii externe a României 1962-1963*, în *Arhivele Totalitarismului*, An XIII, nr. 48-49, 3-4/2005, p. 79.
7. Pavel Ţugui, *1956: CC al PMR discută „Raportul secret" a lui Hruşciov*, în *Dosarele Istoriei*, An VIII, nr. 5(81), 2003, p. 60.
8. André Fontaine, *Istoria Războiului Rece*, vol. III, Bucureşti, 1993, p. 284.
9. Ioan Scurtu, *România. Retragerea trupelor sovietice – 1958*, Bucureşti, 1996, p. 41.
10. Thomas Parish, *Enciclopedia Războiului Rece*, Bucureşti, 2002, p. 66.
11. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Bucureşti, 1999, p. 563.
12. Jean Carpentier, François Lebrun, *op. cit.*, p. 373.
13. *Ibidem*, p. 373.
14. Ioan Calafeteanu, Cristian Popişteanu, *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Bucureşti, 1986, p. 262.
15.*http://www.cse.uaic.ro/ Fisiere/Documentare/Suporturi%20de%20curs/Istoria%20integrarii%20dupa%201945*, vizitat în 10.04.2008, ora 20.27.
16. Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, Bucureşti, 1994, p. 269.
17. Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 106.
18. Eric Hobsbawm, *op. cit.*, pp. 279-280.
19. *Ibidem*, p. 286.